

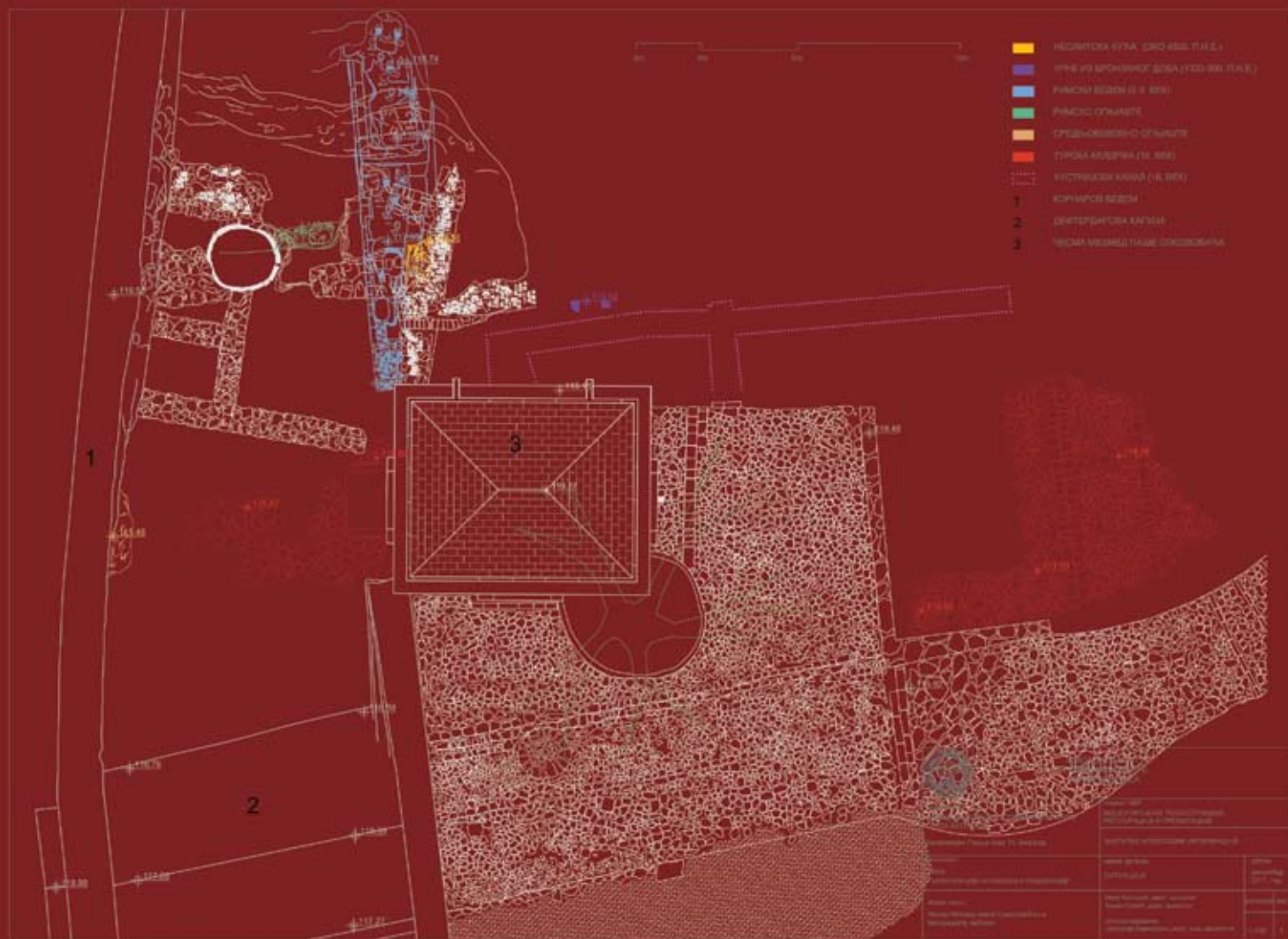

Остаци северозападног бедема римског каструма на простору уз Чесму Мехмед паше Соколовића

The Remnants of the Northwestern Rampart of the Roman Castrum in the Area Next to the Mehmed pasha Sokolović's Fountain

Завод за заштиту споменика културе града Београда
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

Откривени археолошки културни слојеви (цртала Ј. Парезанин, маг.инж.арх.)
 Excavated archaeological cultural layers (drawn by J. Parezanin, MSc. Architect)

Остаци северозападног бедема римског каструма на простору уз Чесму Мехмед паше Соколовића

Археолошко налазиште

Спољно лице бедема каструма (фото С. Неговановић)
Outer front side of the castrum rampart (photo S. Negovanović)

Историјат истраживања

Од 1940. године када је у литератури први пут начињен покушај убицирања римског војног логора и дата његова реконструкција од стране архитекте Драгољуба Јовановића, па све до данас, протекло је више од 77 година колико трају истраживања на простору Горњег града Београдске тврђаве. На основу плана Пјера Лаведана и Габријела Боденера из XVII века Д. Јовановић је претпоставио да су темељи римског каструма заправо основа на којој су изграђени

средњовековни бедеми Београдске тврђаве. Од њега потиче и први план реконструисаног логора који је заузимао већи део Горњег града и био правоугаоног облика.¹

Истраживања која је обавио током 1942/43. године В. Унферцагт (W. Unverzagt) отварајући 14 сонди на спољној страни северозападног средњовековног бедема Горњег града, на простору од правоугаоне куле до Дефтердарове капије, делимично су потврдила раније изнету тезу архитекте Д. Јовановића. Тада су први пут откривени остаци бедема каструма, зиданог квадерима који су постављени на

*Унутрашње лице бедема каструма и остаци неолитске куће (фото С. Неговановић)
Inner front side of the castrum rampart and the remnants of neolithic house (photo S. Negovanović)*

темељној стопи дубокој 1.30 м, која се горњим делом завршавала редом квадера чинећи тако сокл бедема ширине 0.20 м. Испред бедема В. Унферцагт је констатовао и шпицаста ров (spitzgraben) који је делом укопан у живу стену. На основу покретног археолошког материјала који је откривен у простору рова испред бедема В. Унферцагт је изградњу каструма датовао у период од средњег до касног периода царства износећи тврдњу да је овај бедем чинио северну границу логора IV Флавијеве легије.²

Каснијим истраживањима откривен је део северозападног бедема каструма у дужини од око 100 м. О изгледу и правцима простирања бедема каструма, после бројних истраживања, спроведених од 1948. године до данас, имамо следећу слику:

Камено утврђење трапезастог облика, димензија око 570x330 м, на

брегу изнад ушћа Саве у Дунав, представљало је седиште IV Флавијеве легије. Откривени делови античких бедема најчешће су очувани само у темељу или негативима темеља, ширине око 2,30 м. Једино на деловима који су били под средњовековним фортификацијама местимично је очуван један до два реда квадера. У питању су фино клесани камени блокови меког пешчара сложени у правилне редове који су образовали спољну облогу, док се у унутрашњој структури налазио трпанац.

Остаци бедема римског каструма откривени су на више места на простору Београдске тврђаве и парка Калемегдан. Део североисточног бедема са остацима куле откривен је у дужини од 15 м, док су трагови истог бедема констатовани код павиљона Цвијета Зузорић. Делови југозападног бедема откривени су на Савском шеталишту а југоисточна страна каструма одређена је открићем остатака комплекса јужне капије.³

*Рушевински хоризонт неолитске куће (фото А. Н. Црнобрња)
Ruins horizon of the neolithic house (photo A. N. Crnobrnja)*

Истраживања остатака римског каструма у оквиру пројекта реконструкције, рестаурације и презентације Чесме Мехмед-паше Соколовића 2017. године⁴

Током радова на реконструкцији, рестаурацији и презентацији Чесме Мехмед-паше Соколовића откривено је неколико археолошких културних слојева (Ситуација 1):

На дубини од око 2 м од површине тла откривен је део северозападног бедема римског војног логора у коме је била стационирана IV Флавијева легија. Истражени су остаци темељне зоне бедема дужине 10.50 м, као и лице зида бедема, највише очуване ширине 2,50 м и висине 3.33 м (укључујући и висину темељне зоне која износи 1.22 м) (Сл.1, 2).

Зид бедема грађен је од fino клесаних камених блокова од

ташмајданског кречњака. Камени блокови сложени су у правилне редове образујући спољну облогу. Димензије највећег очуваног блока су 1.15x0.60 м и тежине око две тоне. Квадери су фуговани кречним и хидростатичким малтером. Унутрашњост бедема испуњена је ломљеним каменом.

Темељна стопа бедема зидана је ломљеним каменом спојеним кречним малтером. Пратећи конфигурацију терена римски градитељ је спољашње лице зида бедема градио тако што је камене блокове полагао директно у здравицу и везао их кречним малтером дебљине од 13 до 15 цм.

На основу откривених налаза изградња камених бедема легијског логора у Сингидунуму могла би се датовати у другу половину II и почетак III века.

У непосредној близини римског бедема откривен је жртвеник од кречњака са уклесаним натписом у коме се помиње назив SINGIDVDVM. Жртвеник је био секундарно искоришћен као сполија за изградњу темељне зоне неког објекта из турског периода (Сл.5).

Уз спољно лице бедема откривени су остаци огњишта у коме су, поред гаражи и пепела, пронађени уломци керамике римске производње и остаци костију птице.

Масивне камене плоче, димензија 1.14x0.77 м и дебљине 0.29 м, које су откривене у слоју здравице, сведоче о постојању улице којом се долазило до бедема.

Испод остатака бедема откривени су остаци зида познеолитске куће који је грађен од плетера и лепа. Трагови дрвених облица различитих димензија који су утиснути у глину указују да је зид куће грађен од правилно постављених дрвених стубова између којих је плетено пруже. Изградња зида завршавана је набацивањем глине преко поменуте конструкције и бојењем кречним малтером (Сл. 2, 3).

Рушевинском хоризонту ове куће припадају остаци зида висине 1.20 м, фрагменти здела различитих облика који представљају део посуђа за свакодневну употребу. Пужеви и шкољке који су откривени непосредно уз остатке куће сведоче о исхрани станара куће, али и о риболову као важној привредној грани (Сл. 4). Фрагментована нога жртвеника откривена у слоју пепела и гаражи указује да се у кући неговао култ приношења жртве али и да је кућа страдала у пожару.

У близини аустријског канала откривени су фрагменти две урне које се оквирно могу датовати у средње бронзано доба (око 1300–900. године пре наше ере). Ова два гроба су вероватно само мали део веће бронзанодопске некрополе на редове.

У близини Корнаревог бедема, испод турске калдрме констатовани су остаци већег огњишта. У слоју гаражи и пепела откривени су фрагменти средњовековне керамике.

Сви откривени археолошки културни слојеви сведоче о континуитету насељавања Горњег града Београдске тврђаве. Остаци рушевинског хоризонта неолитске куће су конзервирани и налазе се испод остатака бедема. Обележени су пригодном двојезичном археолошком таблом на којој су уцртани сви археолошки налази и остаци пронађени током археолошких истраживања 2017. године. Остаци римског бедема конзервирани су коришћењем оригиналних материјала и презентовани „in situ”⁵

Напомене:

1. Феликс Каниц први је претпоставио 1892. године да се римски војни логор налазио на простору Београдске тврђаве.
2. Д. Бојовић, *Резултати археолошких ископавања на убицирању римског војног логора у Сингидунуму*, Старинар, нова серија, књ. XXVII/1975, Београд 1976, стр. 73.
3. М. Поповић, *Антички Сингидунум*, Досадашња открића и могућност даљих истраживања, SINGIDVNM 1, Београд, 1997, стр. 6–7.
4. Чесма Мехмед-паше Соколовића налази се у оквиру Београдске тврђаве (споменик културе од изузетног значаја, Одлука о утврђивању, „Сл.гласник СРС” бр.14/79) и у заштићеној зони каструма Античког Сингидунума који је утврђен за археолошко налазиште–културно добро (Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда бр.176/8 од 30. 06. 1964. године)
5. Израду пројекта, као и сва археолошка истраживања финансирала је ТИКА (Турска агенција за координацију и развој). Пројектанти су архитекте Завода за заштиту споменика културе града Београда Ивана Филиповић Јорк и Невенка Новаковић и турска фирма „Ekol Mimarlık”. Археолошка истраживања обављали су археолози Нела Мићовић и Зоран Симић. Захваљујем колеги др Адаму Н. Црнобрњи на помоћи током истраживања рушевинског хоризонта неолитске куће. Конзервацију римског бедема урадили су конзерватори Душан Пајовић и Наташа Краљевић.

Литература:

- 1) Д. Бојовић, *Резултати археолошких ископавања на убицирању римског војног логора у Сингидунуму*, Старинар, нова серија, књ. XXVI/1975, Београд 1976, стр. 71–85.
- 2) М. Поповић, *Антички Сингидунум*, Досадашња открића и могућност даљих истраживања, SINGIDVNM 1, Београд 1997, стр. 1–20.

The Remnants of the Northwestern Rampart of the Roman Castrum in the Area Next to the Mehmed pasha Sokolović's Fountain

Archaeological site

*Пужеви и шкољке из слоја неолитске куће (фото С. Неговановић)
Snails and shells from the neolithic house layer (photo S. Negovanović)*

Research history

Since 1940 and the first attempt to ubicate the Roman military camp in the literature, with its reconstruction provided by architect Dragoljub Jovanović, it has been more than 77 years of ongoing research in the Upper Town of Belgrade Fortress. Based on the plans of Pierre Lavedan and Gabriel Bodener from the 17th century, D. Jovanović assumed that the foundations of the Roman castrum actually served as the base for the medieval ramparts

of Belgrade Fortress built upon. He is the one who made the first plan of a reconstructed camp, forming a rectangle shape, that occupied the largest part of the Upper Town.¹

The research carried out in 1942/43 by W. Unverzagt, opening 14 probes on the outer side of Upper Town's northwestern medieval rampart, from the rectangular tower to the Defterdar Gate, partially confirmed the previously presented theory by architect D. Jovanović. The research revealed, for the first time, the remains of the castrum rampart built with stone blocks, placed on

Остаци турске калдрме, 16. век (фото Н. Мићовић)
Remnants of turkish cobblestone, 16th century (photo N. Mićović)

a 1.3 meters-deep foundation base, whose upper part is lined by a row of stone blocks, thus forming a 0.2 meter-wide rampart socle. In front of the rampart, W. Unverzagt also identified a pointed trench (*spitzgraben*), partly dug into the natural rock. Based on the transferable archaeological material discovered in the trench area in front of the rampart, W. Unverzagt dated the rampart's construction to mid- or late period of the Empire, claiming that the wall was the northern border of the IV legion of Flavius' camp.²

Later research discovered a part of the northwestern castrum rampart, around 100 meters long. Based on numerous researches conducted since 1948, we have developed the following image about the castrum rampart appearance and its layout:

The trapezoid-shaped stone fortification, around 570x330 m large, on a slope above the Sava and Danube confluence, served as the headquarters of the IV legion of Flavius. The discovered segments of antique ramparts most commonly included only the preserved foundations or its negative, around 2.30 meters long. Only the parts which were hidden under the medieval fortifications have somewhat preserved one to two lines of large stone blocks. The stones were finely carved blocks of sandstone laid in regular rows forming

the external cladding, while the internal structure involved . . . . . stone ("trpanac").

The remnants of the Roman castrum rampart have been discovered in several locations of the Belgrade Fortress and the Kalemegdan park. A part of the northeastern rampart with a tower remains have been discovered at a length of 15 meters, while traces of the same rampart were identified near the Cvijeta Zuzorić pavilion. Segments of southwestern rampart have been discovered on the Sava Promenade, while the southeastern side of the castrum was defined by the discovery of the South gate complex remains.³

The research of Roman castrum remnants within the project of reconstruction, restoration and presentation of the Mehmed Pasha Sokolović fountain in 2017⁴

During the works on the reconstruction, restoration and presentation of the Mehmed Pasha Sokolović fountain, several archaeological cultural layers have been discovered (Situation 1):

Around two meters deep from the ground surface, the discoveries have

Део беодема у току конзервације (фото Н. Мићовић)
Part of the rampart during conservation (photo N. Mićović)

been made of a part of the northwestern rampart of Roman military camp, where the IV legion of Flavius was stationed. The research analyzed the remains of the rampart's foundation zone, 10.50 m long, as well as the front of the rampart's wall, the maximum width of its preserved part being 2.50 m, and the height being 3.33 m (including the height of the foundation zone – 1.22 m) (Pictures 1, 2).

The rampart wall was built out of finely carved stone blocks made of local Tašmajdan limestone. The stone blocks were laid in regular rows, forming the external cladding. The largest preserved block's dimensions are 1.15 x 0.60 m, weighing around two tons. The stone blocks were coated and bound with lime and hydrostatic mortar. The rampart's interior is filled with crushed stones.

The rampart's base foundation was built out of crushed stone, combined with lime mortar for adhesion. Following the terrain configuration, the Roman constructor built the outer front of the rampart by placing stone blocks directly to subsoil, binding them together with lime mortar, 13 to 15 cm thick.

Based on the discovered findings, the construction of stone rampart of the legion camp in Singidunum could date from the second half of the 2nd and early 3rd century.

In close vicinity of the Roman rampart, a limestone altar has been discovered, with an engraved inscription indicating the name SINGIDVNM. The altar had a secondary usage as a spolia, for the construction of foundation zone of an Ottoman-period building (Picture 5).

Along outer front side of the rampart, researchers found the remnants of a hearth which, along with soot and ash, also included fragments of Roman ceramics and the remains of a bird skeleton.

Massive stone slabs, 1.14 x 0.77 m large, and 0.29 m thick, discovered in the subsoil layer, testify to the existence of street which led to the rampart.

Under the rampart remnants, the remains of a late-neolith house wall have also been found, built out of wattle and daub. Traces of wooden poles, varying in size, pressed into the clay, indicate that the house wall was built out of evenly laid wooden pillars, intertwined with wicker. The construction of the wall was completed by laying clay on top of the described construction, and by coloring it with lime mortar (Pictures 2, 3).

The ruins prospect of this house also comprise the remains of a 1.20 meter high wall, fragments of bowls in various shapes, that were used as everyday dishes. The snails and shells discovered next to the remains testify to the

house tenants' diet, as well as to fishing as an important economic activity (Picture 4). A fragmented leg of the altar found in a layer of ash and soot indicates that the house worshiped the cult of sacrifice, as well as that the house was destroyed in a fire.

In the vicinity of the Austrian canal, fragments of two urns have been found, that could date from middle bronze ages (around 1300–900 BC). These two graves were probably just a small part of a larger bronze-age necropolis arranged in rows.

Nearby the Cornaro's rampart, the remains of a larger hearth have been found under the Turkish cobblestone. The layer of soot and ash was hiding fragments of medieval ceramics.

All discovered archaeological cultural layers testify to continuity of the settlement in the Upper Town of Belgrade Fortress. The remains of a neolith house ruins prospect, below the rampart remains, have been conserved. They are marked with a convenient bilingual archaeological panel, indicating all archaeological findings and remains found in the 2017 research. The remnants of the Roman rampart have been conserved using the original materials, and presented „in situ”.⁵

Notes:

1. Felix Kanitz was the first to assume in 1892 that the Roman military camp was located in the area of Belgrade fortress.
2. D. Bojović, *Rezultati arheoloških iskopavanja na ubiciranju rimskog vojnog logora u Singidunumu*, Starinar, nova serija, knj. XXVI/1975, Beograd 1976, 73.
3. M. Popović, *Antički Singidunum, Dosadašnja otkrića i mogućnost daljih istraživanja*, SINGIDVNVM 1, Beograd 1997, 6–7.
4. The fountain of Mehmed Pasha Sokolović is located within the Belgrade Fortress (a cultural monument of exceptional significance (Odluka "Službeni glasnik SRS" br.14/79) and also within the protected zone of the castrum of Ancient Singidunum, which was proclaimed an archaeological site – cultural property (Rešenje Zavoda za zaštitu spomenika culture grada Beograda, br. 176/8 of 30/06/1964).
5. The project development and all archaeological research have been funded by TIKa (Turkish Cooperation and Coordination Agency). The project designers are the architects of the Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, Ivana Filipović Yorke and Nevenka Novaković, and the Turkish company "Eko Mimarlik". The archaeological research has been carried out by archaeologists Nela Mićović and Zoran Simić. All thanks goes to my colleague Adam N. Crnobrnja, PhD, for his assistance during the research of the neolith house remains. The conservation of the Roman rampart has been carried out by conservationists Dušan Pajović and Nataša Kraljević.

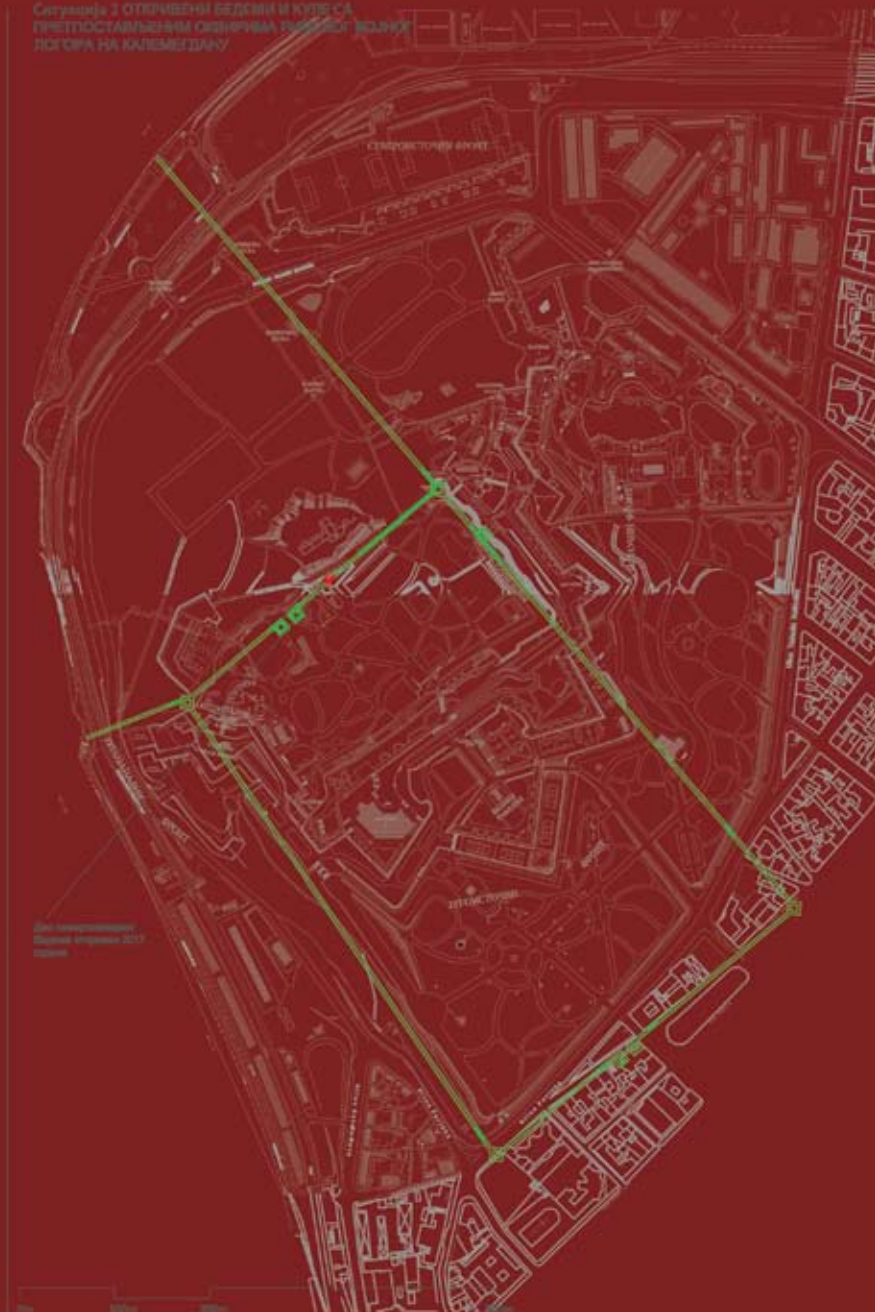
Literature:

- 1) D. Bojović, *Rezultati arheoloških iskopavanja na ubiciranju rimskog vojnog logora u Singidunumu*, Starinar, nova serija, knj. XXVI/1975, Beograd 1976, 71–85.
- 2) M. Popović, *Antički Singidunum, Dosadašnja otkrića i mogućnost daljih istraživanja*, SINGIDVNVM 1, Beograd 1997, 1–20.

Римски жртвеник (фото С. Неговановић)
Roman altar (photo S. Negovanović)

Слика 2 ОТКРИВЕНИ БЕДЕМИ И КУЛЕ СА ПРЕТПОСТАВЉЕНИМ ОКВИРИМА РОМСКОГ ВОЈНОГ ЛОГОРА НА КАЛЕМЕГДАЊУ

Откривени бедеми и куле са претпостављеним оквирима римског војног логора на Калемегдану (цртао Ј. Парезанин, маг.инж.арх.)
Excavated ramparts and towers with the assumed boundaries of the Roman military camp in Kalemegdan (drawn by J. Parezanin, MSc. Architect)

Остаци северозападног бедема римског каструма на простору уз чесму Мехмед паше Соколовића

Издавач: Завод за заштиту споменика културе града Београда

За издавача: Оливера Вучковић, в.д. директора

Аутор: Нела Мићовић

Лектура: Autocorrect, Радица Смиљковић

Превод: Autocorrect, Јована Ћирић

Графички дизајн: Лука Прокић

Фотографија: Снежана Неговановић, фотодокументација ЗЗСКГБ

Тираж: 1000 примерака

Штампа: „Birograf comp“ d.o.o.

Београд, 2018.

Завод за заштиту споменика културе града Београда

Издање је омогућио Град Београд, Градска управа, Секретаријат за културу

Извор: локална база података COBISS.SR/NBS

СР - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

904'652"(497.11)(036)

904:739.5:"652"(497.11)(036)

МИЋОВИЋ, Нела, 1969-

Остаци северозападног бедема римског каструма на простору уз Чесму Мехмед паше Соколовића = The Remnants of the Northwestern Rampart of the Roman Castrum in the Area next to the Mehmed pasha Sokolović's Fountain / [текст Нела Мићовић ; превод Јована Ћирић ; фотографија Снежана Неговановић]. - Београд : Завод за заштиту споменика културе града Београда = Belgrade : Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade, 2018 (Београд : Birograf comp). - 10 стр. : илустр. ; 20 x 20 cm

Кор. насл. - Упоредо срп. текст и енгл. превод. - Податак о ауторки преузет из колофона. - Текст штампан двостручно. - Тираж 1.000. - Напомене и библиографске референце на крају текста.

ISBN 978-86-89779-53-0

а) Археолошки налази, римски - Београд - Водичи б) Београд - Римски каструм - Водичи
COBISS.SR-ID 268564236

Завод за заштиту споменика културе града Београда

Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

